IMPACTUL JUSTIȚIEI INTERNAȚIONALE ASUPRA PROTEJĂRII INDIVIZILOR. BENEFICII, DEFICIENȚE, DIRECȚII

THE IMPACT OF INTERNATIONAL JUSTICE ON THE PROTECTION OF INDIVIDUALS. BENEFITS, DEFICIENCIES, DIRECTIONS

Lavinia Andreea BEJAN
ORCID ID: 0000-0003-4845-0214
Email: lavinia.andreea.bejan@gmail.com
CS dr., Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gheorghe Zane”
Academia Română, Filiala Iași, România

CZU: 341.231.14 **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2025.52

Abstract: *Initially conceived for the peaceful settlement of international disputes, international courts are currently characterized by a significant diversification of their roles and functions. Among others, their activity supports various normative regimes that aim, as an essential point of concern, at the protection of individuals. Human rights, international humanitarian law or international criminal law are relevant examples. In this context, the paper aims to follow the main benefits that international justice brings in terms of protecting individuals, to indicate the systemic deficiencies that negatively influence their functioning and the achievement of this ideal, as well as to discuss certain directions in which international justice may develop for an adequate protection of human rights and interests.*

Keywords: *human rights, individuals, international courts, international justice, judicialisation.*

Rezumat: *Concepute inițial pentru soluționarea pașnică a diferendelor internaționale, instanțele internaționale se caracterizează în prezent printr-o diversificare semnificativă a rolurilor și funcțiilor lor. Printre altele, activitatea lor susține diverse regimuri normative care vizează, ca punct de preocupare esențial, protecția persoanelor. Drepturile omului, dreptul internațional umanitar sau dreptul penal internațional sunt exemple relevante. În acest context, lucrarea își propune să urmărească principalele beneficii pe care justiția internațională le aduce în materie de protecție a persoanelor, să indice deficiențele sistemice care influențează*

negativ funcționarea acestora și realizarea acestui ideal, precum și să discute anumite direcții în care justiția internațională se poate dezvolta pentru o protecție adecvată a drepturilor și intereselor omului.

Cuvinte-cheie: *drepturile omului, persoane fizice, tribunale internaționale, justiție internațională, judiciarizare.*

Instanțele internaționale au fost concepute și au ca funcție primordială soluționarea disputelor internaționale, în mod esențial, pe cale pașnică. Dezideratul obținerii sau facilitării păcii la nivel mondial reprezintă „narațiunea legitimativă caracteristică a curților internaționale (...): curțile internaționale sunt servitorii păcii" [1, p.12]. Acest aspect a fost amplu reflectat, de-a lungul timpului, inclusiv prin intermediul statuării efective a obiectivului de a contribui la asigurarea, menținerea și consolidarea păcii la nivel mondial în actele de înființare și statutele curților internaționale și altor instituții din sfera soluționării disputelor cu caracter internațional. Exemple relevante în acest sens sunt reprezentate de Convenția pentru soluționarea pașnică a disputelor internaționale din 1899 [2, preambul, art. 1 din titlul I, „Cu privire la menținerea păcii generale"], Carta Națiunilor Unite, din care face parte integrantă și Statutul Curții Internaționale de Justiție [3, preambul, art. 1, art. 2], Convenția Națiunilor Unite asupra dreptului mării [4, preambul], Statutul de la Roma al Curții Penale Internaționale [5, preambul] etc. Așadar, o manieră fundamentală prin care sistemul de justiție internațională caută să realizeze protejarea indivizilor se regăsește în însuși scopul său de evitare a conflictelor și asigurare a păcii și securității la nivel mondial.

O altă formă esențială de protecție a indivizilor este reprezentată de instanțele specializate din câmpul drepturilor omului și dreptului penal internațional. În acest sens, au fost înființate și funcționează la nivel internațional trei instanțe ce vizează direct asigurarea respectării drepturilor omului (Curtea Africană a Drepturilor Omului și Popoarelor, Curtea Inter-Americană a Drepturilor Omului și Curtea Europeană a Drepturilor Omului), precum și anumite instanțe sub-regionale. Doar Curtea Europeană a Drepturilor Omului, de când a început să funcționeze, în 1959, și până în anul 2021, a produs 24.511 hotărâri, iar în 84% din acestea a identificat cel puțin o încălcare a Convenției Europene a Drepturilor Omului de către state [6, p.3].

În ceea ce privește instanțele specializate din sfera dreptului penal internațional, acestea caută să sancționeze autorii celor mai grave infracțiuni internaționale, respectiv genocidul, crimele contra umanității, crimele de război, crima de agresiune, terorismul etc. Alături de nume-

roasele instanțe internaționale sau mixte (sau domestice, dar cu judecători internaționali sau care își desfășoară activitatea pe teritoriul altor state), a fost înființată și o instanță cu jurisdicție generală și potențial de aplicare universală, respectiv Curtea Penală Internațională (1998). Dincolo de stipularea infracțiunilor internaționale și interzicerea anumitor comportamente, și dincolo de componenta sancționatorie cu privire la cei care comit fapte din cele sancționabile, activitatea acestor instanțe are și un rol preventiv față de comiterea altor astfel de infracțiuni. Mai recent, a început să se dezvolte și un drept de participare a victimelor infracțiunilor internaționale la procesele desfășurate în sfera dreptului penal internațional și au început să fie reglementate și aplicate și forme de despăgubire a victimelor și titularilor lor de drepturi. Aceste despăgubiri pot fi colective și/sau individuale și pot include compensații bănești, restituirea proprietății, reabilitare, sprijin medical, centre de servicii pentru victime sau măsuri simbolice precum scuze sau comemorări, remarcându-se, astfel, și o funcție reparatorie a justiției penale internaționale.

Mai mult decât atât, se discută din ce în ce mai mult de dezvoltarea unui rol al instanțelor internaționale în „guvernarea globală", rol care se manifestă și se observă inclusiv prin dezvoltarea de normativitate juridică, precum și prin scara la care produc efecte hotărârile lor, ce transcende limitele disputelor particulare și influențează structurile juridice generale [7, p.3-4]. Chiar și în ce privește statele care nu sunt implicate într-o dispută anume, deciziile adoptate de instanțele internaționale conturează standardele prin care comportamentul lor este judecat în sens prospectiv [8, p.63]. Una din consecințele acestui fapt este reprezentată de faptul că hotărârile adoptate de judecătorii internaționali conturează atât ordinea de drept internațională, cât și pe cea națională, contestând, astfel, supremația statelor. Efectele sunt resimțite, de exemplu, atunci când curțile internaționale de drepturile omului decid asupra unor probleme din sfera drepturilor la vot [9, p.493]. Instanțele internaționale definesc domeniul de aplicare al drepturilor omului, delimitează granițe internaționale și determină când anume este interzisă utilizarea forței, și, dincolo de a decide asupra unor dispute singulare, ele conturează și promovează anumite regimuri normative specifice [8, p.62-63]. În sfera protejării indivizilor, se remarcă în mod deosebit drepturile omului, dreptul umanitar și dreptul penal internațional.

Este semnificativ și rolul pe care îl are, asupra protejării indivizilor, crearea de drept de către instanțele internaționale. În contextul unui „declin gradual al hegemoniei legislative a statului" [9, p.493], aceste instanțe transcend din ce în ce mai mult funcția de simple mecanisme de

soluționare a disputelor și devin autorități legiuitoare, ceea ce se observă în mod deosebit în regimurile juridice internaționale din sfera drepturilor omului. Judecarea cauzelor implică un grad semnificativ de putere discreționară în interpretarea dreptului, iar judecătorii internaționali nu pot evita, în soluționarea disputelor, crearea de drept [9, p.493]. Acest fenomen, deși omniprezent, este cel mai vizibil în regimurile juridice în care instanțele au jurisdicție obligatorie și adoptă hotărâri cu o frecvență suficientă pentru a permite dezvoltarea unei jurisprudențe constante. Exemple relevante le reprezintă interzicerea amnistiilor în domeniul drepturilor omului, incriminarea represaliilor beligerante în dreptul internațional umanitar, doctrina erga omnes în dreptul internațional general, precum și forme prin care instanțele însele și-au atribuit anumite puteri, precum analiza proporționalității, măsurile provizorii, ori procedura hotărârilor-pilot la nivelul Curții Europene a Drepturilor Omului [7, p.5].

De altfel, se discută deja de o nouă paradigmă a „rutinizării litigiilor și guvernării judiciare", alături de paradigma tradițională a soluționării episodice, inter-statale, a diferendelor internaționale. În unele tribunale, pe anumite tipuri de probleme, juridicizarea atinge punctul în care litigiile reprezintă o rutină: deși nu sunt neapărat „cotidiene", nu sunt rare, și sunt chiar „obișnuite" pentru anumiți actori. Curtea de Justiție a Uniunii Europene și Curtea Europeană a Drepturilor Omului sunt exemplele principale [10, p.210-211], dar și instanțele, procesele și jurisprudența din câmpul dreptului penal internațional au devenit mai de rutină. Spre exemplu, Tribunalul Internațional pentru Fosta Yugoslavie a pus sub acuzare 161 de persoane, din care 93 au fost condamnate, 13 au fost deferite statelor fostei Yugoslavii pentru a fi judecate acolo, iar altele au procese în rejudecare în fața Mecanismului Internațional Rezidual pentru Tribunale Penale.

O analiză a situației actuale a justiției internaționale în ansamblul său relevă, însă, și o serie de probleme esențiale ce o caracterizează la nivel global și care se reflectă negativ asupra protejării indivizilor. Între disfuncționalitățile sistemice observate se înscriu, în mod fundamental, distribuția geografică, utilizarea, precum și acoperirea tematică, toate acestea caracterizate de o semnificativă lipsă a uniformității. În linii mari, în timp ce anumite regiuni ale lumii au organisme judecătorești internaționale multiple, care se și suprapun, alte regiuni nu au nici un astfel de organism; modelele de utilizare sunt inconsecvente; anumite domenii ale relațiilor internaționale sunt judiciarizate mult mai amplu decât altele [11, p.90].

În ceea ce privește distribuția geografică neuniformă a organismelor judecătorești globale, respectiv a căror jurisdicție poate fi acceptată de

către orice stat, se observă că, în prezent, sunt active doar patru organisme judecătorești globale: Curtea Internațională de Justiție, sistemul de soluționare a diferendelor din cadrul Organizației Mondiale a Comerțului, Tribunalul Internațional pentru Dreptul Mării și Curtea Penală Internațională (și un număr de organisme de arbitraj internațional globale). Toate acestea sunt însă globale doar în teorie, întrucât nici una nu are jurisdicție care să se extindă, efectiv, asupra tuturor statelor [11, p.91]. Se observă, de asemenea, că nici unul din acestea nu vizează specific protejarea drepturilor omului, iar mecanismele globale existente specializate în problematica drepturilor omului nu sunt, propriu-zis, judecătorești.

În ceea ce privește utilizarea neuniformă a instanțelor internaționale, se pare că, și atunci când aceste instanțe există, anumite entități le folosesc cu o frecvență mult mai ridicată decât altele. În timp ce un număr semnificativ de entități au participat, la un moment dat, la soluționarea internațională a litigiilor, o mare parte din toate cauzele din cadrul oricărui astfel de organism au ca părți un număr mic de „utilizatori repetați" [11, p.101].

Cu privire la judiciarizarea neuniformă, se observă că anumite domenii au fost judiciarizate mai mult decât altele, și multe aspecte ale dreptului și relațiilor internaționale au rămas în afara acestor instanțe, deși în unele cazuri sunt chiar larg reglementate. Astfel, judiciarizarea a atins până acum în mod onorabil domenii precum protecția drepturilor fundamentale ale omului și judecarea autorilor anumitor atrocități, atent delimitate. Între chestiunile care nu sunt judiciarizate se numără, însă, majoritatea activităților militare și de informații, controlul armelor, dezarmarea, armele nucleare, politicile cu privire la spațiul cibernetic și partajarea datelor, drepturile migranților și a majorității refugiaților, mediul înconjurător, cea mai mare parte din problemele ce țin de educație, bunăstare socială, muncă, violență socială, asistența umanitară și răspunsul la dezastre, precum și cele mai multe forme de inegalitate [11, p.101], chestiuni care afectează și ele interesele indivizilor.

Mai mult, justiția internațională este afectată negativ de lipsa consimțământului statelor (ce reprezintă un impediment practic, efectiv la participarea în mecanismele internaționale de justiție, buna funcționare a justiției internaționale sau aplicarea hotărârilor pronunțate), lipsa sau aplicarea deficitară a mecanismelor coercitive pentru asigurarea executării hotărârilor judecătorești, precum și problemele de legitimitate ale instanțelor internaționale existente, între acestea se identificându-se o strânsă legătură. Dacă instanțele internaționale funcționează în parametri ai legitimității și sunt percepute ca legitime, crește semnificativ posibilitatea ca statele să participe voluntar și să respecte hotărârile pronunțate, iar respectarea ho-

tărârilor legitimează și credibilizează activitatea instanțelor, asigurându-le acestora eficacitatea și potențând participarea și mai multor actori.

Un exemplu relevant îl constituie situația Curții Penale Internaționale, care a riscat să piardă trei state părți într-un moment de contestare a parțialității sale. Toate cauzele, respectiv toate persoanele anchetate de Curte au fost, până recent, din sfera africană, ceea ce a făcut ca instanța să fie considerată un fel de „curte penală internațională africană" [11, p.92], iar Africa de Sud, Burundi și Gambia au anunțat, în 2016, retragerea din sistemul Curții (dintre ele, doar Burundi s-a retras efectiv). Rămâne de văzut dacă stigmatul parțialității va fi redus odată cu investigațiile deschise cu privire la fapte petrecute pe alte continente și cu emiterea mandatelor de arestare pentru Vladimir Putin, Maria Lvova-Belova, Benjamin Netanyahu, fostul său ministru al apărării, Yoav Gallant, și unii oficiali Hamas. Va fi crucial, în acest sens, și răspunsul statelor la aceste mandate de arestare (de care depinde punerea lor în aplicare), atât pentru eficacitatea Curții, cât și pentru conturarea percepției asupra sa din punct de vedere al parțialității. Este important ca statele să nu practice un dublu standard, susținând legalitatea mandatului de arestare împotriva unora și negând această legalitate în privința altora, dacă liderii a căror arestare este solicitată se află în aceeași situație juridică (respectiv provin din State care nu sunt părți la Statutul Curții). Un astfel de dublu standard riscă să de-credibilizeze semnificativ Curtea și eforturile sale, iar alianțele politice sau antipatiile cunoscute trebuie să treacă în plan secundar față de respectarea dreptului internațional și hotărârilor instanțelor internaționale.

Toate aceste disfuncționalități observate la nivelul funcționării globale a justiției internaționale, pe de o parte, afectează legitimitatea instanțelor internaționale, și, într-o altă direcție, vizează chestiuni ce se află într-o strânsă legătură cu principiile fundamentale ale justiției. Așadar, o modalitate esențială de dezvoltare a justiției internaționale este reprezentată de urmărirea legitimității instanțelor existente, și aceasta prin asigurarea respectării principiilor fundamentale ale justiției: acces, independență, imparțialitate, dreptate procedurală, eficiență, eficacitate și încredere publică – încurajându-se, astfel, participarea statelor în mecanismele de justiție existente.

O relevanță deosebită pentru protecția indivizilor la nivel internațional o reprezintă accesul la justiție. În ideea sporirii accesului la justiție, ar fi binevenită, într-o direcție, extinderea subiectelor de drept și participanților la procesele internaționale, care se relevă în contextul în care mecanismele prin care se permite accesul direct al indivizilor în fața instanțelor

internaționale în calitate de părți, pe de o parte, presupun consimțământul statului, și, pe de altă parte, sunt mai degrabă de natură regională. La instanțele existente, acest lucru se poate înfăptui prin continuarea și creșterea posibilității de participare și intervenție a indivizilor (și altor entități care le reprezintă interesele) în cadrul proceselor desfășurate la nivel internațional (după exemplul pozitiv al Curții Penale Internaționale, în cazul victimelor). Însă este de încurajat și sporirea demersurilor teoretice și practice înspre înființarea unei instanțe internaționale permanente pentru drepturile omului, pe modelul curților existente, cu jurisdicție obligatorie, într-o formă negociată și cu o redactare atentă a normelor privitoare la competență, astfel încât aplicarea și interpretarea lor să atragă jurisdicția cât mai extinsă a instanței. Ideal, egalitatea morală a indivizilor ar trebui „transpusă" în asigurarea accesului oricărui individ la un mecanism de justiție care să-l poată proteja de încălcări ale drepturilor și intereselor sale legitime împotriva oricărui alt stat al lumii.

Sporirea accesului la justiție poate fi realizată și prin extinderea competenței instanțelor internaționale, întărindu-se tendința deja existentă potrivit căreia jurisdicția instanțelor internaționale să nu mai fie atât de dependentă de consimțământul statelor. Se observă deja „ocolirea" consimțământului statelor în practica instanțelor [12, p.794-797], dar este necesară dezvoltarea unei practici solide și consistente a instanțelor internaționale de a-și declara competența și de a judeca în cauzele ce vizează, în mod ultim, protecția indivizilor și drepturilor lor, dincolo de paradigma clasică a consimțământului. Soluția este cu atât mai relevantă pentru asigurarea protecției indivizilor ce fac parte din state ce nu doresc să participe la anumite elemente ale vieții juridice internaționale și care speră că pot eluda norme fundamentale din cadrul ordinii juridice internaționale.

Justiția internațională ar beneficia și de o serie de elemente care să-i sporească eficacitatea, cum ar fi extinderea mandatelor instanțelor internaționale de aducere la îndeplinire a hotărârilor, dar și respectarea voluntară strictă și încurajarea respectării hotărârilor judecătorești pronunțate de instanțele internaționale în chestiuni privitoare la drepturile și interesele indivizilor, fără standarde duble. Astfel s-ar asigura eficacitatea instanțelor și ar crește și încrederea publică în acestea.

În general, cu toții, state, instanțe, politicieni, specialiști, indivizi interesați, trebuie să avem în vedere permanent faptul că justiția, la orice nivel, se înfăptuiește în beneficiul ultim al indivizilor, care sunt destinatarii finali ai normelor de drept, și această intenție trebuie avută în vedere în special atunci când interesele politice afectează sau amenință să afecteze bunul mers al justiției, și trebuie să reprezinte prioritatea tuturor.

Referințe:

1. BOGDANDY, A., VENZKE, I. In Whose Name? An Investigation of International Courts' Public Authority and Its Democratic Justification. In: The European Journal of International Law. 2012. nr.1(23), p.7-41. ISSN 0938-5428, EISSN 1464-3596. Available: https://doi.org/10.1093/ejil/chr106 [Accessed: 01.12.2024].
2. Convention for the Pacific Settlement of International Disputes, 1899.
3. Charter of the United Nations, 1945.
4. United Nations Convention on the Law of the Sea, 1982.
5. Rome Statute of the International Criminal Court, 1998.
6. Overview 1959-2021 ECHR, 2022. Available: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Overview_19592021_ENG [Accessed: 01.12.2024].
7. BOGDANDY, A., VENZKE, I. Beyond Dispute: International Judicial Institutions as Lawmakers. In: Bogdandy, A., Venzke, I., eds. International Judicial Lawmaking. On Public Authority and Democratic Legitimation in Global Governance. Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, vol. 236. Heidelberg: Springer, 2012, p.3-33. ISSN 0172-4770, ISBN 978-3-642-29586-7. Available: DOI: 10.1007/978-3-642-29587-4, https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-642-29587-4 [Accessed: 02.12.2024].
8. GROSSMAN, N. The Normative Legitimacy of International Courts. In: Temple Law Review, vol. 86, 2013, University of Baltimore School of Law Legal Studies Research Paper No. 2014-03, p.61-106. ISSN 0899-8086. Available: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2185304 [Accessed: 02.12.2024].
9. TORBISCO-CASALS, N. The legitimacy of international courts: The challenge of diversity. In: Journal of Social Philosophy. 2021. nr.4(52), p.491–515. ISSN: 1467-9833. Available: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/josp.12452 [Accessed: 02.12.2024].
10. KINGSBURY, B. International courts: uneven judicialisation in global order. In: Crawford, J. și Koskenniemi, M., eds. The Cambridge Companion to International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, p.203-227. ISBN: 978-0-521-14308-0.
11. ROMANO, C. The Shadow Zones of International Judicialization. In: Romano, C., Alter, K și Shany, Y., eds. The Oxford Handbook of International Adjudication. Oxford: Oxford University Press, 2014, p.90-110. ISBN 978-0-19-966068-l.
12. [12] ROMANO, C. The Shift from the Consensual to the Compulsory Paradigm in International Adjudication: Elements for a Theory of Consent. In: New York University Journal of International Law and Politics. 2009. vol. 39, p.791-872. Available: https://nyujilp.org/wp-content/uploads/2013/02/39.4-Romano.pdf [Accessed: 11.12.2024].